

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนาเขตภาคกลาง และเพื่อเปรียบเทียบความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน จำแนกตาม สถานที่พำนัก อายุ ระยะเวลาที่บวชและ ระดับการศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแม่ชีในพุทธศาสนาเขตภาคกลาง จำนวน 406 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่แบบสอบถามแม่ชีในพุทธศาสนา ซึ่งมี 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับสภาพของแม่ชีในพุทธศาสนา ได้แก่ อายุ ระยะเวลาที่บวช ระดับการศึกษาสูงสุด และสถานที่พำนัก เป็นต้น ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาทั่วไปและปัญหาเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน และตอนที่ 3 เป็นคำถามเกี่ยวกับความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน 4 ด้าน คือ ด้านการศึกษาพื้นฐาน ด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว ด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม และด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ และแบบสัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชี

การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ความแตกต่างของความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน จำแนกตามสถานที่พำนัก อายุ ระยะเวลาที่บวช และระดับการศึกษา โดยการทดสอบหาค่าเอฟ(F-test)

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของแม่ชีในพุทธศาสนา สรุปได้ว่า

สภาพของแม่ชีในพุทธศาสนา แม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่ นิกายอาศัยอยู่ในวัดมากที่สุด ร้อยละ 52.60 มีอายุ 14 - 20 ปี คิดเป็นร้อยละ 19.20 บวชเป็นแม่ชีมาแล้ว 1 - 5 ปี คิดเป็นร้อยละ 42.97 มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ๗.4 คิดเป็นร้อยละ 34.59 สาเหตุที่

ไม่ได้ศึกษาต่อเพราะฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ร้อยละ 49.50 สาเหตุที่มาบวชเพราะสนใจ
ศึกษารรณะเอง ร้อยละ 55.70 ได้รับค่าใช้จ่ายได้จากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ร้อยละ 50.40
ในด้านการรับรู้ข่าวสารข้อมูล แม่ชีในพุทธศาสนารับรู้ข่าวสารสื่อประเภทวิทยุ คิดเป็นร้อยละ
49.00 ด้านการศึกษาพื้นฐานเคยได้รับการศึกษารวมศึกษา ตรี โท เอก ร้อยละ 70.20
ด้านการศึกษาอาชีพเคยได้รับการศึกษาวิชาตัดเย็บเสื้อผ้า ร้อยละ 32.80 แม่ชีในพุทธศาสนา
ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสะดวกในการเดินทางไปสถานศึกษาของแม่ชีว่า "ไม่สะดวก" ร้อยละ
45.60 และแม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นว่า "เจ้าอาวาสหรือหัวหน้าสำนักชีให้การสนับสนุน
ให้แม่ชีได้รับการศึกษา" ร้อยละ 69.50

ตอนที่ 2 จากผลการวิเคราะห์ปัญหาของแม่ชีในพุทธศาสนา สรุปได้ว่า

ปัญหาทางการศึกษาของแม่ชีในพุทธศาสนา แม่ชีในพุทธศาสนา เขตภาคกลางมี
ปัญหาอุปสรรคทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนสรุปได้ ดังนี้

1. ปัญหาอุปสรรคสำคัญของแม่ชีในพุทธศาสนาเมื่อต้องการศึกษาต่อ ผลการวิจัย
พบว่า แม่ชีในพุทธศาสนามีปัญหา เรียงลำดับดังนี้ ปัญหาค่าใช้จ่ายในการลงทะเบียนเรียน
ร้อยละ 46.80 ปัญหาไม่มีสถานศึกษาสำหรับแม่ชีในพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ร้อยละ 39.40
และช่วงเวลาในการเรียนไม่สะดวกที่แม่ชีจะเรียน ร้อยละ 27.30

2. ปัญหาอุปสรรคในการเรียนการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า
แม่ชีในพุทธศาสนามีปัญหา เรียงลำดับดังนี้ ปัญหาอุปสรรคด้านการศึกษานี้ ร้อยละ 41.10
ปัญหาอุปสรรคด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม ร้อยละ 24.10 ปัญหาอุปสรรคด้าน
การศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ ร้อยละ 16.50 และปัญหาอุปสรรคด้านการศึกษาเพื่อ
พัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว ร้อยละ 10.30

ตอนที่ 3 จากผลการวิเคราะห์ความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ
แม่ชีในพุทธศาสนา เขตภาคกลาง สรุปได้ว่า

ความต้องการทางการศึกษาของแม่ชีในพุทธศาสนา

แม่ชีในพุทธศาสนา เขตภาคกลางมีความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน
สรุปได้ดังนี้

1. ความต้องการการศึกษาพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับมาก 2 ข้อ ระดับปานกลาง 6 ข้อ โดยมีความต้องการเป็นลำดับแรกคือ การศึกษาธรรมะ รองลงมาคือ ธรรมศึกษา ตรี โท เอก

2. ความต้องการการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับปานกลาง 4 ข้อ โดยมีความต้องการเป็นลำดับแรกคือ การรักษาพยาบาลเบื้องต้น รองลงมาคือ การป้องกันอันตรายจากสารพิษ

3. ความต้องการการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับมากจำนวน 3 ข้อ และระดับปานกลางจำนวน 2 ข้อ โดยมีความต้องการเป็นลำดับแรกคือ เทคนิควิธีอบรมธรรมะให้ประชาชน รองลงมาคือ อุตุมาตรการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง

4. ความต้องการการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ

4.1 คหกรรม แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับปานกลาง จำนวน 6 ข้อ โดยมีความต้องการเป็นลำดับแรก คือ การตัดเย็บเสื้อผ้า รองลงมาคือ การถนอมอาหาร

4.2 อุตสาหกรรม แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับปานกลาง จำนวน 1 ข้อ และมีความต้องการในระดับน้อย จำนวน 6 ข้อ โดยมีความต้องการเป็นลำดับแรกคือ การประดิษฐ์ของชำร่วย ของที่ระลึก รองลงมาคือ การเพ้นท์สี

4.3 พาณิชยกรรม แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับปานกลาง จำนวน 4 ข้อ โดยมีความต้องการศึกษาเป็นลำดับแรก คือ นิมิตต์ต รองลงมา คือ การบัญชี

4.4 เกษตรกรรม แม่ชีในพุทธศาสนา มีความต้องการในระดับปานกลาง จำนวน 5 ข้อ โดยมีความต้องการการศึกษาเป็นลำดับแรก คือ การปลูกและการขยายพันธุ์พืช รองลงมา คือ การทำปุ๋ยหมัก

ตอนที่ 4 วิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา จำแนกตามสถานที่พำนัก อายุ ระยะเวลาที่บวช และระดับการศึกษา

ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างของความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา สรุปได้ว่า

ความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความต้องการด้านการศึกษาพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาพื้นฐานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "การศึกษาระยะ" "ธรรมศึกษาตรี โท เอก" และ "ภาษาต่างประเทศ(อังกฤษ)" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาพื้นฐานไม่แตกต่างกัน

2. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว ผลการวิจัยพบว่าแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "การฝีมือเย็บปักถักร้อย" "การจัดการบ้านเรือน" และ "การป้องกันอันตรายจากสารพิษ" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัวไม่แตกต่างกัน

3. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "เทคนิควิธีอบรมธรรมะให้ประชาชน" "การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" และ "การอนามัยชุมชน" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมไม่แตกต่างกัน

4. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-คหกรรม ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-คหกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "การถักโครเช การถักนิตติ้ง" "ตัดเย็บเสื้อผ้า" และการปักจักร" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-คหกรรม ไม่แตกต่างกัน

5. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-อุตสาหกรรม ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-อุตสาหกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "การประดิษฐ์ของชำร่วยของที่ระลึก" "ช่างรูปพรรณ" และ "การ फैนส์สี" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-อุตสาหกรรมไม่แตกต่างกัน

6. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-พาณิชย์กรรม ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-พาณิชย์กรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "การบัญชี" "พิมพ์ดีด" และ "การจัดการ" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-พาณิชย์กรรมไม่แตกต่างกัน

7. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-เกษตรกรรม ผลการวิจัยพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนัก อายุ และ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-เกษตรกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเฉพาะ "การทำนุ้ยหมัก" "การบำรุงรักษาดิน" และ "การคัดเลือกพันธุ์พืช" ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาในการบวชต่างกันมีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-เกษตรกรรมไม่แตกต่างกัน

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยดังกล่าว ได้นำมาอภิปรายดังนี้

สภาพของแม่ชีในพุทธศาสนา แม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่ มีระยะเวลาในการบวช 1 - 5 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา(ป.4) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์(2516) และแนนน้อย ปัญจวรรณ(2523) ที่พบว่าแม่ชีมีระยะเวลาที่บวชมาแล้วน้อยกว่า 5 ปี ส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา เป็นที่น่าสนใจว่า การศึกษาของแม่ชีในพุทธศาสนาเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมากับแม่ชีในพุทธศาสนาในปัจจุบันไม่แตกต่างกัน แม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่ยังคงมีการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษา มิได้หมายความว่าแม่ชีในพุทธศาสนาไม่ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้นแต่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า สตรีที่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่แล้วจึงเข้ามาบวชเป็นแม่ชี ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ดังที่แม่ชีได้ให้เหตุผลไว้ว่า สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้แม่ชีไม่ได้เรียนต่อคือ ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี(ตาราง 14 หน้า 38)

ปัญหาทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา จากผลการวิจัยที่พบว่า ปัญหาของแม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่ก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการลงทะเบียนเรียน(ร้อยละ 46.80) รองลงมาคือ แม่ชีในพุทธศาสนามีปัญหาเกี่ยวกับไม่มีสถานศึกษาสำหรับแม่ชีในพุทธศาสนาโดยเฉพาะ และช่วงเวลาในการเรียนไม่สะดวกที่แม่ชีจะเรียน ซึ่งการที่แม่ชี

ในพุทธศาสนามีปัญหาเหล่านี้ อาจเนื่องมาจาก แม่ชีในพุทธศาสนามีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี จึงมีความวิตกกังวลเป็นอย่างยิ่งในเรื่องของค่าใช้จ่ายในการเรียน และในอดีตแม่ชีไม่ได้เรียนต่อในโรงเรียนก็เนื่องมาจากฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี นอกจากนี้แม่ชีในพุทธศาสนายังต้องการที่จะมีสถานศึกษาของตัวเอง เพื่อที่จะได้พัฒนาแม่ชีให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป เช่นเดียวกันกับที่บรูซมีสถานศึกษาสำหรับบรูซที่เป็นพระภิกษุสามเณร ที่เรียกว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรม ถึงแม้ว่าในปัจจุบันระบบการศึกษาจะเปิดโอกาสให้แม่ชีในพุทธศาสนาได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันกับประชากรกลุ่มอื่น ๆ แต่ด้วยสถานภาพของแม่ชีแล้วจะพบว่ามีปัญหาในช่วงของเวลาเรียนที่ไม่เหมาะสม แม่ชีจะมีช่วงเวลาว่างในช่วงบ่ายของแต่ละวันเท่านั้น แต่การจัดการศึกษาในปัจจุบัน ไม่ได้มีความสอดคล้องกับช่วงเวลาที่ว่างของแม่ชี ปัญหาเหล่านี้จึงเป็นปัญหาสำคัญในการศึกษาของแม่ชีในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ส่วนปัญหาที่เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา 4 ด้านนั้น ปัญหาการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นหรือการศึกษาด้านการศึกษาพื้นฐานเป็นปัญหาสำคัญเป็นลำดับแรก เหตุที่แม่ชีในพุทธศาสนาคิดว่า เป็นปัญหาของตนก็สืบเนื่องมาจากความรู้พื้นฐานของแม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่แล้วจบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา(ป.4) (ตารางที่ 7 หน้า 32) เมื่อมีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาต่อจึงให้ความสนใจ เป็นอย่างมาก นอกจากนี้เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชีเองก็ยังไม่สนับสนุนในเรื่องกล่าวซึ่งจะเห็นได้จากผลการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชีคนหนึ่งว่า "แม่ชีเด็ก ๆ ที่ยังมีความรู้น้อยควรได้ศึกษาต่อให้สูงขึ้นมากกว่านี้ จนถึงชั้นอุดมศึกษา" แต่ก็ยังมีแม่ชีในพุทธศาสนาบางท่านคิดว่าเจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชีไม่สนับสนุนในการศึกษาเล่าเรียนเท่าที่ควร โดยสรุปกฎเกณฑ์ที่บางวัดหรือบางสำนักชีที่มีกฎเกณฑ์ห้ามแม่ชีฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งกฎเกณฑ์เหล่านี้ผู้วิจัยได้รับคำอธิบายเมื่อสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชีว่า กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเพื่อบูชาหวังที่จะเป็นแนวทางให้แม่ชีในพุทธศาสนาได้ทำตัวให้เหมาะสมกับการเป็นนักบวช แต่ไม่ได้ห้ามในการพัฒนาตนเองด้านการศึกษาเล่าเรียน

ความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. ความต้องการด้านการศึกษาพื้นฐาน แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการการศึกษาธรรมะมากที่สุด ดังเหตุผลที่แม่ชีในพุทธศาสนาส่วนใหญ่ได้ให้เหตุผลไว้ว่า เหตุที่มาบวชเป็นแม่ชีในพุทธศาสนาเพราะสนใจศึกษาธรรมะเอง(ตารางที่ 8 หน้า 33) และสอดคล้องกับเหตุผลที่สุขใจ พุทธิเศษ(2527) ได้อธิบายไว้ว่า แม่ชีคือกลุ่มสตรีที่มีความฝักใฝ่ในศาสนา แต่เมื่อภิกษุณีได้สิ้นสูญไปแล้ว สตรีเหล่านี้จึงหาทางที่จะเข้ามาใกล้ชิดศาสนา โดยแปรรูปเป็นแม่ชีถือศีล

8 ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไป สังคมก็มองว่าเป็นนักบวชฝ่ายหญิงเพื่อที่จะได้มีความรู้ความเข้าใจใน ศาสนาแม่ซีจึงมีความต้องการที่จะศึกษาระยะ และธรรมศึกษา ตรี โท เอก เช่นเดียวกันกับ ผู้ชายที่บวชเรียนและศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แม่ซีจึงมีความต้องการการศึกษาระยะ เป็นลำดับแรก ความต้องการเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นความต้องการการยอมรับจากผู้อื่น ตามแนวความคิดของมาสโลว์ (อ้างถึงในเกียรติวรรณ อดิตยกุล, 2528) ส่วนความต้องการ รองลงมาคือวิชา ภาษาอังกฤษ การที่แม่ซีในพุทธศาสนาสนใจใฝ่ความรู้ในด้านภาษาอังกฤษนั้น อาจเป็นเพราะแม่ซียังขาดการศึกษาด้านภาษาอังกฤษที่ไม่มีในหลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 4 หรือ กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าผู้เรียนที่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะไม่ได้เรียนรายวิชา วิชาภาษาอังกฤษ เมื่อมาบวชเป็นแม่ซีในพุทธศาสนาจึงมีความต้องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เพื่อทดแทนสิ่งที่ตนเองยังขาดอยู่อันเนื่องมาจากแม่ซีเห็นความสำคัญของการใช้ภาษาอังกฤษใน การสื่อสารที่เป็นสากลเพื่อพัฒนาให้ตนเอง เป็นผู้ที่มีความพร้อมในการยอมรับประสบการณ์ใหม่ ๆ (Openness to new experience) มีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (The Readiness for Social Change) มีความเจริญทางความคิด (The real of the growth of opinion) มีการรับทราบข่าวสาร (Information) (Alax Inkeles and David H. Smith, 1976)

2. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว แม่ซีในพุทธ ศาสนาต้องการการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว เรียงตามลำดับดังนี้ การรักษา พยาบาลเบื้องต้น การป้องกันอันตรายจากสารพิษ ความต้องการทั้งสองเรื่องนี้เป็นความต้องการ เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ซึ่งแม่ซีในพุทธศาสนาให้ความสำคัญ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมของแม่ซีใน พุทธศาสนามีลักษณะ เฉพาะที่แม่ซีจะต้องดูแลตนเองเป็นหลัก หรือพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มแม่ซีเอง เป็น สำคัญ ประกอบกับแม่ซีในพุทธศาสนามีระดับการศึกษาต่ำ จึงอาจมีความต้องการที่จะได้รับความรู้ คำแนะนำ ในด้านสุขภาพเพื่อจะได้ปฏิบัติตนให้ถูกต้อง อันจะนำไปสู่สุขภาพอนามัยที่ดีและ ไม่เจ็บป่วย สอดคล้องกับผลการวิจัยของวันทนี นามสวัสดิ์ (2530) ที่ศึกษาพบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำจะมีความต้องการสูง ในเรื่องบริการด้านอนามัยและ โภชนาการ และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ ความต้องการในเรื่องดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นความต้องการความรู้เพื่อเพิ่มความรู้และทักษะในการ นำไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นความต้องการของคนทุกคน

3. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม แม่ซีในพุทธศาสนามีความ ต้องการเรื่องเทคนิควิธีอบรมธรรมะให้ประชาชนเป็นลำดับแรก ซึ่งอาจเป็นเพราะเป็นบทบาท ของแม่ซีในพุทธศาสนาจะต้องรับรู้ในฐานะของผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนา แม่ซีในพุทธศาสนา ต้องการที่จะรับรู้ว่ามีเทคนิควิธีอะไรบ้าง ในการอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชน

เกิดศรัทธาในตัวแม่ชี ดังเช่นที่เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชีได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า "เป็นการส่งเสริมสถานภาพ และภาพพจน์ของแม่ชีให้ดีขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อสังคมในด้านการให้ความรู้" เหตุผลอีกประการหนึ่งนั้นอาจเป็นดังที่ไมท์มัต อับดุลการ์เดร์ (2516) ได้กล่าวไว้ว่า การที่ผู้ใหญ่มาเรียนมาร่วมกิจกรรมพัฒนาทุกสาขาทุกระดับชั้นต่างก็มาโดยความสำนึกถึงความต้องการที่จะได้รับความรู้หรือทักษะ เพื่อจะแก้ปัญหา หรือช่วยพัฒนาตัวเขาเอง ไปสู่จุดหมายที่เขาต้องการ ซึ่งความต้องการนี้เองเป็นแรงจูงใจให้แม่ชีในพุทธศาสนาต้องการเทคนิควิธีอบรมธรรมะให้ประชาชน ซึ่งเมื่อแม่ชีได้รับการอบรมแล้วก็จะเป็แนวทางที่แม่ชีจะประสบกับความสำเร็จในการเผยแพร่ธรรมะให้กับประชาชน ในฐานะศาสนทายาทต่อไป

4. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-คหกรรม แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการเป็นลำดับแรก คือเรื่อง ตัดเย็บเสื้อผ้า รองลงมาคือเรื่อง การถนอมอาหาร ทั้งนี้เนื่องจากเนื่องมาจากการที่แม่ชีในพุทธศาสนาจะต้องพึ่งพาตนเอง การงานแทบทุกชนิดแม่ชีในพุทธศาสนาจะต้องทำเอง โดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่มของแม่ชีเมื่อเกิดฉีกขาดด้วยสาเหตุต่าง ๆ การจะไปให้ร้านค้าซ่อมแซมก็อาจจะไม่ได้รับความสะดวกจึงต้องซ่อมแซมใช้เองจะสะดวกกว่า สำหรับเรื่องการถนอมอาหารนั้นเป็นความจำเป็นเบื้องต้นอีกประการหนึ่งในการดำรงชีวิตในสถานภาพที่เป็นแม่ชีในพุทธศาสนา เนื่องจากแม่ชีในพุทธศาสนามีความจำเป็นที่จะต้องเก็บรักษาอาหารบางส่วนที่เป็นส่วนที่เหลือหรือส่วนที่เกินจากการรับประทานในแต่ละมื้อของแต่ละวัน ซึ่งอาหารนั้นอาจเป็นของพระในวัดที่แม่ชีพักอาศัยอยู่ หรือเป็นของสำนักชีเอง แม่ชีจะต้องนำอาหารที่ปรุงสำเร็จไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุด

5. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-อุตสาหกรรม แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-อุตสาหกรรมเรียงลำดับดังนี้ การประดิษฐ์ของชำร่วย ของที่ระลึก ความต้องการนี้เป็นความต้องการที่จัดอยู่ในขั้นแรกของความต้องการส่วนบุคคลตามแนวความคิดของมาสโลว์ (อ้างถึงใน เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2528) เป็นความต้องการขั้นแรกที่เน้นทางด้านวัตถุ แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการเรื่องดังกล่าวนี้พื้นฐานความคิดอาจจะเนื่องมาจาก ผลที่จะได้รับจากงานฝีมือคือตัวเงิน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากคำตอบของแหล่งที่มาของค่าใช้จ่าย (ตารางที่ 8 หน้า 33) จะพบว่าส่วนหนึ่งแม่ชีได้ค่าใช้จ่ายมาจาก "รายได้ส่วนแบ่งของงานฝีมือที่ทำออกจำหน่าย" สอดคล้องกับที่เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักชีได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า "ควรสนับสนุนในการทำดอกไม้ในเวลาว่างเพราะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจด้านการเงิน" จากเหตุผลเหล่านี้หากแม่ชีในพุทธศาสนามีโอกาสได้รับการฝึกอาชีพเพิ่มเติมในเรื่องการประดิษฐ์ของชำร่วย ของที่ระลึก ก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้แม่ชีได้มีรายได้ ซึ่งจะส่งผลให้ปัญหาอุปสรรคที่แม่ชีในพุทธศาสนาได้ระบุไว้เกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการลงทะเบียน

เรียนลดลงได้ นอกจากนี้เจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักก็ยังให้ข้อเสนอแนะ เรื่องที่ควรจะมี อาชีพเพิ่มเติมให้กับแม่ชีในพุทธศาสนา คือ "เรื่องการจัดดอกไม้ในงานพิธีต่าง ๆ ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อแม่ชีจะได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม"

6. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-พาณิชยกรรม แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการ เรียงลำดับดังนี้ "พิมพ์ดีด" และ "การบัญชี" การที่แม่ชีในพุทธศาสนาให้ความสนใจในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้อาจเนื่องมาจากแม่ชีในพุทธศาสนามีความพยายามที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่ทันสมัย (Modernization) ซึ่งปัจจัยที่จะช่วยให้บุคคลมีความทันสมัยขึ้นอยู่กับ การรู้หนังสือ (Literacy) การเปิดรับสื่อมวลชน (Mass Media-Exposure) การมีประสบการณ์ภายนอกสังคม (Cosmopolitanism) การเข้าใจบทบาทของผู้อื่น (Empathy) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Motivation) การยอมรับนวัตกรรม (Innovativeness) (Roger and Svenning, 1969) เมื่อพิจารณาวิชาพิมพ์ดีดและการบัญชี จะพบว่าเป็นเรื่องใหม่ ที่แม่ชีไม่เคยเรียนมาก่อน แม่ชีมีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิชาความรู้เหล่านี้ เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เป็นความรู้ที่อยู่นอกหลักสูตรประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ แต่แม่ชีในพุทธศาสนามีการศึกษาเพียงระดับชั้นประถมศึกษา แม่ชีในพุทธศาสนาจึงมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิชาอาชีพเหล่านี้ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อแม่ชีในพุทธศาสนาเองทั้งในปัจจุบันและอนาคตไม่ว่าแม่ชีในพุทธศาสนาจะบวชต่อไปหรือกลับไปใช้ชีวิตเช่นคนปกติทั่วไปก็ตาม ความรู้เหล่านี้มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน

7. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-เกษตรกรรม แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-เกษตรกรรม เรียงลำดับดังนี้ การปลูกและขยายพันธุ์พืช การบำรุงรักษาดิน การที่แม่ชีให้ความสนใจในเรื่องนี้อาจเป็นเพราะแม่ชีในพุทธศาสนาต้องการทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อแหล่งที่พักอาศัย ดังที่มาสโลว์ (Abraham H. Maslow อ้างถึงในเกียรติวรรณ อดาตยกุล, 2528) กล่าวไว้ว่า บุคคลมีความต้องการที่จะเห็นคุณค่าของตนเอง (Esteem needs) ในที่นี้แม่ชีในพุทธศาสนาก็ต้องการที่จะเห็นว่าตนเองสามารถทำประโยชน์ให้กับวัดหรือสำนักที่ตนเองอาศัยอยู่ได้ ด้วยการพัฒนาสถานที่พักให้ดูน่าอยู่น่าอาศัย ดังจะเห็นได้ว่า ที่วัดหรือสำนักในหลาย ๆ แห่งแม่ชีในพุทธศาสนาได้ช่วยกันดูแลรักษาไม้ดอกไม้ประดับของวัดหรือสำนักที่ตนเองพำนักอาศัยอยู่ ความรู้ในเรื่องของการปลูกและขยายพันธุ์พืชจึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อแม่ชีในพุทธศาสนา ซึ่งต่อเนื่องไปถึงความรู้เกี่ยวกับการบำรุงรักษาดิน การคัดเลือกพันธุ์พืช การทำปุ๋ยหมัก ตลอดจนการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ทั้งหมดนี้เป็นความรู้พื้นฐานในการดูแลรักษาไม้ดอกไม้ประดับภายในวัดหรือสำนักนั่นเอง

ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของความต้องการทางการศึกษาระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา จำแนกตามสถานที่พำนัก อายุ ระยะเวลาที่บวชและระดับการศึกษา พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงนำมาอภิปรายผลดังนี้

กรณีแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนักต่างกันมีความต้องการทางการศึกษาระบบโรงเรียนแตกต่างกันนั้น อาจเนื่องมาจากการให้การสนับสนุนให้แม่ชีติดต่อกับบุคคลภายนอกสถานที่พำนักแตกต่างกันกล่าวคือแม่ชีที่อยู่สำนักชีจะได้รับการสนับสนุนของหัวหน้าสำนักชีมากกว่าแม่ชีที่อยู่วัด ทั้งนี้เป็นเพราะแต่ละวัดนั้นคอยสอดส่องดูแลบุคคลที่อาศัยอยู่ในวัดให้ประพฤติตนอยู่ในระเบียบวินัยที่วัดตั้งไว้ แม่ชีในพุทธศาสนาที่อาศัยอยู่ในวัดก็ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อแม่ชีในพุทธศาสนาให้สัมภาษณ์ก็จะระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการฝ่าฝืนระเบียบที่วัดวางไว้ แต่ถ้าเป็นแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีสถานที่พำนักเป็นสำนักชีจะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหัวหน้าสำนักชีให้แสวงหาวิทยาการความรู้จากภายนอกสำนักเพื่อเป็นการส่งเสริมให้แม่ชีในพุทธศาสนามีศักยภาพที่สูงยิ่งขึ้นไป ซึ่งท้ายที่สุดแต่ละสำนักต้องการสร้างความสำเร็จ เชื่อในสถาบันแม่ชีในพุทธศาสนาเช่นเดียวกันกับสถาบันสงฆ์ เมื่อแม่ชีในพุทธศาสนาที่อาศัยอยู่ในสำนักชีให้สัมภาษณ์จึงให้ข้อมูลที่ตนเองต้องการได้กว้างขวาง ประการสำคัญน่าจะอยู่ที่ความเข้าใจของแม่ชีในพุทธศาสนา เช่น จากการสัมภาษณ์แม่ชีพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า แม่ชีที่พักอาศัยอยู่ในวัดให้ความเห็นว่า "สถานที่ตั้งของสถานศึกษาไม่ได้อยู่ในวัด จึงทำให้ความสนใจที่จะเรียนน้อยลง"

กรณีแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีอายุต่างกัน มีความต้องการทางการศึกษาระบบโรงเรียนแตกต่างกันนั้น ทั้งนี้เนื่องมาจาก ตามที่ รัตนา พุ่มไพศาล (2523) กล่าวว่า "ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของวัยแต่ละวัย จะก่อให้เกิดความต้องการต่างกันตามวัยแต่ละวัยนั้น ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงและความต้องการต่าง ๆ ของแต่ละวัย จะเป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อการเรียนรู้" จึงอธิบายได้ว่าแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีวัยต่างกันต้องการการศึกษาแตกต่างกัน ดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว มีข้อสังเกตจากเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนาที่สูงอายุจะมีแนวโน้มความต้องการการศึกษาที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า การถนอมอาหาร การแปรรูปอาหาร เป็นต้น ส่วนแม่ชีในพุทธศาสนาที่อายุน้อยต้องการการศึกษาที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ทั้ง ในฐานะของแม่ชีในพุทธศาสนาหรือคนปกติทั่วไป ทั้งนี้วิชาต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีส่วนสัมพันธ์กับการใช้สายตาดีกด้วย เช่น การปักจักร การถักโครเช การถักนิตติ้ง การประดิษฐ์ของชำร่วยของที่ระลึก เป็นต้น

กรณีแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระยะเวลาที่บวชต่างกันมีความต้องการทางการศึกษาระบบโรงเรียนไม่แตกต่างกันอธิบายได้ว่า แม่ชีในพุทธศาสนาไม่ว่าจะบวชมานานแล้วหรือเพิ่งบวชก็ตาม

มีความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับสตรีในสถานภาพของแม่ชีในพุทธศาสนา เช่นเดียวกับกับบุรุษที่มีสถานภาพเป็นพระภิกษุสามเณร จึงมีความต้องการทางการศึกษาที่สอดคล้องกัน ดังการสัมภาษณ์แม่ชีในพุทธศาสนาที่บวชมานานแล้ว ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าบทบาทหน้าที่ของแม่ชียังไม่มีความชัดเจน สถานภาพของแม่ชีในพุทธศาสนาก็ไม่ชัดเจน จึงมีแม่ชีกลุ่มหนึ่ง ได้รวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นสถาบันแม่ชีไทยขึ้น เพื่อที่จะพัฒนาศักยภาพของแม่ชีในพุทธศาสนา โดยคาดหวังว่า เมื่อแม่ชีในพุทธศาสนามีความรู้ความสามารถเพียงพอที่เข้าไปมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมในด้านของผู้นำทางด้านคุณธรรมจริยธรรม และได้รับการยอมรับจากสังคมก็พอใจแล้ว

กรณีที่แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความต้องการการศึกษานอกระบบโรงเรียนแตกต่างกันนั้น อธิบายได้ว่า แม่ชีในพุทธศาสนาต้องการการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเข้ามาเสริมความรู้ความสามารถที่ตนเองต้องอยู่ เช่น แม่ชีในพุทธศาสนาที่มีการศึกษาสายสามัญจบชั้นประถมศึกษา ก็มีความต้องการการศึกษาสายสามัญในระดับมัธยมศึกษา แม่ชีในพุทธศาสนาที่จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษา ก็มีความต้องการการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไปอีก จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานความรู้สายสามัญที่แตกต่างกัน ทำให้แม่ชีมีความต้องการการศึกษาต่อที่แตกต่างกัน ตลอดจนความสนใจของแม่ชีที่ระดับการศึกษาต่างกันก็มีความต้องการแตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยปัญหาและความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียน ผู้วิจัยขอ
เสนอแนะดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนระดับปฏิบัติการ และระดับนโยบายควรได้พิจารณา
ผลการวิจัยเพื่อนำไปใช้ในประเด็นต่อไปนี้

1. การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีในพุทธศาสนาควรได้ คำนึงความแตกต่างในด้านอายุ ระยะเวลาที่บวช ระดับการศึกษา และสถานที่พำนักของแม่ชี อันเนื่องมาจากตัวแปรต่าง ๆ ดังกล่าวมีผลทำให้แม่ชีในพุทธศาสนามีความต้องการแตกต่างกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น

- 1.1 ด้านการศึกษาพื้นฐาน เรื่อง "การศึกษาธรรมะ" "ธรรมศึกษาตรี โท เอก" และ "ภาษาต่างประเทศ (อังกฤษ)"

1.2 ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว เรื่อง "การฝีมือเย็บปักถักร้อย" "การจัดการบ้านเรือน" และ "การป้องกันอันตรายจากสารพิษ"

1.3 ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม เรื่อง "เทคนิควิถีอบรมธรรมะให้ประชาชน" "การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" และ "การอนามัยชุมชน"

1.4 ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-คหกรรม เรื่อง "การถักโครเช การถักนิตติ้ง" "ตัดเย็บเสื้อผ้า" และการปักจักร"

1.5 ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-อุตสาหกรรม เรื่อง "การประดิษฐ์ของชำร่วยของที่ระลึก" "ช่างรูปพรรณ" และ "การพันสาลี"

1.6 ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-พาณิชยกรรม เรื่อง "การบัญชี" "พิมพ์ดีด" และ "การจัดการ"

1.7 ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ-เกษตรกรรม เรื่อง "การทำปุ๋ยหมัก" "การบำรุงรักษาดิน" และ "การคัดเลือกพันธุ์พืช"

2. สืบเนื่องจากผลการวิจัยพบว่าแม่ชีในพุทธศาสนามีปัญหาในด้านเศรษฐกิจ อาจมีปัญหาเกี่ยวกับค่าลงทะเบียนเรียน หน่วยงานที่จัดการศึกษาจึงควรที่จะได้พิจารณาจัดเป็นโครงการเฉพาะสำหรับแม่ชีโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเรียน

3. จากการศึกษาที่แม่ชีมีปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาพื้นฐาน ซึ่งมีประเด็นอยู่ที่ไม่มีสถานศึกษาสำหรับแม่ชีในพุทธศาสนา โดยเฉพาะ หรือสถานศึกษาที่จัดการศึกษาอยู่ก็ไม่สะดวกที่แม่ชีจะไปเข้าเรียน ความไม่สะดวกนั้นเป็นทั้งความไม่สะดวกในด้านระยะทาง และเวลา ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาจะต้องพิจารณาทั้งสองประเด็นนี้ เมื่อจะจัดการศึกษาให้กับแม่ชีในพุทธศาสนา เช่น ใช้รูปแบบการศึกษา ซึ่งผู้เรียนอาจเรียนได้ตามลำพัง เป็นต้น

4. ในการประชาสัมพันธ์หรือการใช้สื่อมวลชนในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้แก่แม่ชีในพุทธศาสนา ควรใช้สื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ และวิทยุ เพราะเป็นสื่อมวลชนที่เข้าถึงแม่ชีในพุทธศาสนามากที่สุด

5. ในระดับนโยบาย ควรได้มีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับศึกษาของสตรีที่มีสถานภาพเป็นแม่ชีในพุทธศาสนา ในด้านการศึกษาศาสนาให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้การพัฒนาประชากรในด้านจริยธรรมในท้องถิ่นมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และอาจกำหนดเป็นนโยบายในการนำทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น เช่นแม่ชีในพุทธศาสนาที่มีความพร้อมมาร่วมการปฏิบัติงานในการให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาความต้องการของกลุ่มแม่ชีในพุทธศาสนา ในภาคอื่น ๆ ให้กว้างขวางออกไปหรือแบ่งกลุ่มแม่ชีที่ศึกษาออกเป็นกลุ่มแม่ชีในเมือง ในชนบท เป็นต้น
2. ควรได้มีการศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มแม่ชีในพุทธศาสนากับแม่ชีต่างประเทศ ทั้งในแง่ของสถานภาพ บทบาทหน้าที่ และการได้รับความยอมรับจากสังคม
3. ควรมีการวิจัย ซึ่งใช้วิธีการวัดตัวแปรต่าง ๆ ที่แตกต่างจากการวิจัยนี้ เช่น ข้อมูลเชิงคุณลักษณะ ควรได้มีการศึกษาวิจัย เพื่อศึกษาตัวแปรเชิงคุณลักษณะ เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมของแม่ชีในพุทธศาสนา สังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ตัวแปรด้านอื่น ๆ และขยายผลการวิจัยให้กว้างออกไป จากตัวแปรที่ได้ทำการวิจัยในครั้งนี้
4. ควรมีการศึกษาวิจัยที่ใช้เทคนิค Multi Site Case Study เป็นการศึกษาเปรียบเทียบสภาพปัญหาและความต้องการของแม่ชีในพุทธศาสนาที่แตกต่าง ในแต่ละสภาพท้องถิ่น ชุมชน เพื่อนำไปพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและขยายผลรูปแบบการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างออกไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย